

Метод конкретних ситуацій і методика їх застосування в підготовці майбутніх учителів технологій

Анотація. Стаття присвячена методу конкретних ситуацій, який систематизує знання, одержані в процесі навчання, і збагачує фактичний матеріал для застосування їх на практиці, дозволяє вдосконалювати вміння студентів аналізувати проблему, здобувати комунікативні навички і приймати рішення.

Ключові слова: метод конкретних ситуацій, бізнес-ситуація, ділова гра.

Аннотация. Статья посвящена методу конкретных ситуаций, который систематизирует знания, полученные в процессе учебы, и обогащает фактический материал для применения их на практике, позволяет совершенствовать умение студентов анализировать проблему, добывать коммуникативные навыки и принимать решение.

Ключевые слова: метод конкретных ситуаций, бизнес-ситуация, деловая игра.

Annotation. The article is sanctified to the method of concrete situations, which systematizes the knowledge got in the process of studies and enriches actual material for application of them in practice, allows to perfect ability of students to analyze a problem, obtain communicative shills and make decision.

Keywords: method of concrete situations, business-situation, business game.

Постановка проблеми. Сучасні умови переходу до ринкових відносин вимагають застосування таких форм, методів, прийомів і засобів навчання,

котрі б інтенсифікували навчальний процес, активізували пізнавальну діяльність студентів та учнів. Природно, що включення сфери освіти в систему ринкової економіки супроводжується і оновленням змісту освіти, в першу чергу економічної, всебічним удосконаленням методики її викладання. Особливе місце в системі таких методів посідають ігрові.

Сучасний випускник вищого навчального закладу має оволодіти не лише економічними знаннями й економічною культурою, а й навчитися мислити і діяти в нових ринкових умовах, котрі склалися в результаті переходу від командно-адміністративної системи господарювання з притаманними їй монополізмом, відсутністю ініціативи, безгосподарністю.

Викладання курсів економічних дисциплін передбачає використання такого важливого прийому як аналіз економічних ситуацій. Ситуація служить наочною ілюстрацією, вправою, що імітує певну господарську обстановку чи виробничу проблему, максимально наближену до реальності.

Застосування такої методики має на меті допомогти студентам в оволодінні вміннями аналізувати обставини, аргументувати і відстоювати свою точку зору та погляд на ситуацію. Це допоможе орієнтуватися згодом у реальних конкретних економічних умовах.

Розгляд інноваційної ситуації як конкретної виробничої діяльності здійснюється в поєднанні економічних, технічних, соціальних, організаційних, психологічних обставин і умов. Це створює наближену до конкретної обстановку чи проблему, вирішення якої визначає долю того чи іншого підприємства або підприємця, а від студентів вимагає самостійного творчого мислення, ініціативи, розвиває їх підприємливість.

Впровадження у навчання методики розгляду ситуацій є необхідною програмою, що передбачає максимальне наближення навчання до виробництва та нового економічного стилю мислення у студентів.

Застосування ситуаційного підходу є на сьогодні одним із визначальних моментів системи теорії та організації управління. Поняття «ситуація» є в цьому контексті центральним. Під ним розуміють конкретний перелік вихідних

даних, які суттєво впливають на організацію бізнесу в нових умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як справедливо зазначають А. Казанцев, В. Подлєсних, Л. Серова, «бізнес-ситуація» – це перелік подій і проблем, які фактично стоять перед особою, яка приймає рішення з орієнтацією на дані про навколишній світ» [3, с. 55].

Погоджуючись із цією тезою, ми, однак, не вважаємо її головною, оскільки автори наголошують лише на бізнес-ситуації, що дещо звужує бачення проблеми розв'язання конкретних ситуацій в цілому, не охоплює весь складний господарський, виробничий, психологічний, управлінський аспект проблеми.

Зміна ситуації змінює і конкретні завдання, що стоять перед підприємцем, поведінка якого також змінюється в залежності від тих рішень, які він приймає, використовуючи інші методи управління. Управління постійно оновлюється в залежності від конкретної ситуації, в яку потрапляє керівник чи суб'єкт підприємницької діяльності.

В. Платов наголошує на методі конкретних ситуацій і щодо застосування його в процесі навчання для підвищення активності та інтенсивності знань студентів чи слухачів, а також поглиблення їхніх творчих здібностей.

На думку А. Казанцева, В. Подлєсних, Л. Серової, з використанням методу конкретних ситуацій в процесі навчання становить імітацію реальних подій. Вона містить у собі достатню адекватність відображення, не вимагає великих затрат, має високу швидкість проведення, і варіативність [3, с. 55]. Всі ці чинники сприяють розвитку в студентів вміння набувати необхідних для керівника навичок прийняття і реалізації рішень, вдосконалюють вміння обговорювати, аналізувати факти, раціонально використовувати інформацію, активізувати мислення і розглядати події з різних точок зору. На думку психологів, людина запам'ятовує в середньому 10% почутого, 50% побаченого і 90% самостійно виконаного [3, с. 55].

Невизначеність і конфлікти постійно супроводжують управлінські процеси та суб'єктів підприємницької діяльності. Вони нерідко відрізняються ситуативно, і тому напрацювання рішень вимагає від керівника великої підготовчої роботи для

обрання найоптимальнішого з варіантів розв'язання тієї чи іншої ситуації. Одним із найефективніших і найперспективніших методів одержання правильних рішень у таких випадках є метод вивчення конкретних господарських чи виробничих ситуацій.

Формування цілей статті. Знання і вміння застосовувати на практиці метод конкретних ситуацій одержується в процесі підготовки або перепідготовки фахівців у вищих навчальних закладах чи в системі підвищення кваліфікації керівних кадрів з певних галузей і спеціальностей. Активні імітаційні методи навчання, до котрих належить і метод конкретних ситуацій, порівняно з традиційними дають можливість забезпечити наближення процесу навчання до практичної діяльності, високу ступінь активності, посилити інтенсифікацію навчального процесу, його творчий характер. Саме завдяки імітаційним методам навчання можна сформуванати у студентів не лише знання, вміння і навички за професією і спеціальністю, а й посадою, що особливо важливо і актуально. На це справедливо звертає увагу В. Платов [5, с. 10].

Виклад основного матеріалу. В діловій ситуації присутні чинники професійної та ігрової діяльності, що іманентно притаманне і методу ділових ігор. Як зазначає В. Матірко, В. Поляков, І. Стариков, Ю. Ткаченко, імітація «конкретних ситуацій – вид навчання прийняттю рішень з використанням аналізу параметрів конкретної ситуації, котра взята з практичної діяльності» [7, с. 14].

Це визначення, на наш погляд, є неповним, оскільки звужує розуміння конкретної ситуації лише до виду навчання прийняттю рішень, тобто акцентує увагу на управлінському аспекті проблеми і застосуванні його під час навчання або в процесі підвищення кваліфікації управлінського персоналу.

Як і ділові ігри, імітація конкретних ситуацій є важливими засобами практичного оволодіння методами господарювання, вони переконують студента у важливості і потребі опиратися в своїй діяльності на кількісні та якісні оцінки.

Керівник щоденно стикається з безліччю рівних виробничих конкретних

ситуацій. Як правило, усі вони є неповторними, із своїми особливостями, але в основі мають багато спільного. Це дає підстави керівникові застосовувати стандартні, типові матриці рішення. Однак, розгляд кожної конкретної ситуації вимагає творчого відходу до її вирішення. Мистецтво керівника полягає у тому, щоб, виходячи зі ступеня складності та часових меж для її вирішення, опираючись на типові, творчо вибрати найоптимальніший і найефективніший варіант розв'язання ситуації.

Особливість методу конкретних ситуацій, на думку В. Патова, полягає в тому, що управлінські рішення в них становлять результат колективної праці [5, с. 9]. Як правило, рішення – це підсумок розгляду кількох альтернативних або подібних варіантів, воно є компромісом між різними елементами різних підсистем елементів, котрі входять у структуру системи. Рішення приймається щодо конкретної ситуації. Кінцевий результат є значимим для тих, хто приймає рішення, оскільки його позитивні наслідки стимулюють, збагачують професійні навички і творчий досвід та мають економічні наслідки.

В цілому можна погодитися з таким твердженням, оскільки воно вказує на ще один важливий із багатьох аспектів характеристики методу конкретних ситуацій – його варіативність, що є об'єктивною і характерною складовою, котра складає зміст поняття конкретних ситуацій і визначення його технологій як методу.

На думку А. Ширса, метод конкретних ситуацій ґрунтується на тому, що «розуміння механізмів управління і професіоналізму в менеджменті можна досягнути шляхом розгляду, вивчення і обговорення конкретних ситуацій» [9, с. 71].

Таке твердження є також лише окремою складовою визначення методу. Проте воно спрощує складний механізм технологій методу лише до площини «конкретна навчальна ситуація – конкретна виробнича ситуація». Складається хибне враження про універсальність і самодостатність методу конкретних ситуацій, відособленого від теорії його вивчення і практики застосування.

Метод конкретних ситуацій допомагає студентам краще зрозуміти основні закони і принципи управління.

Як правило, не існує одного, єдино правильного варіанту рішення. Наявність альтернативних чи подібних варіантів рішень формує в студентів гнучкість підходу до вирішення конкретних організаційних чи господарських проблем. Завдання полягає не тільки і не стільки в тому, щоб знайти правильне рішення, а й в актуалізації правильних і корисних питань, котрі передбачають існування кількох альтернативних рішень.

Застосування методу конкретних ситуацій передбачає індивідуальну інтерпретацію студентами варіантів рішень, застосування індивідуальних аналітичних здібностей, хоча вони й можуть сходитися в означенні сутності самої проблеми.

Метод конкретних ситуацій, на думку А. Ширса, призначений для того, щоб розвинути управлінські навички у студентів, котрі дозволять їм визначити першочергові проблеми в управлінні організацією. Керівники вчаться визначати, з чого необхідно розпочати пошук питань і скласти правильний план дій [2, с. 72].

А. Ширс у процесі цього наголошує на універсальності застосування методу конкретних ситуацій для управлінської ланки в навчальному процесі. Вважаємо це деяким спрощенням складного механізму застосування методу, оскільки сама по собі конкретна ситуація не може бути відправною точкою для пошуку питань і складання плану дій поза загальним контекстом змісту навчального курсу і процесом навчання.

Метод конкретних ситуацій зручний своєю можливістю розкрити перед студентами всю багатоплановість підприємницької діяльності, розмаїття організаційних ситуацій і господарських проблем. Цей метод систематизує знання, одержані в процесі навчання, і збагачує фактичний матеріал для застосування їх на практиці. Він дозволяє вдосконалювати вміння студентів аналізувати проблему, здобувати комунікативні навички і приймати рішення.

Формуючи особисту думку, метод конкретних ситуацій змушує усвідомити, що в сфері людської поведінки немає нічого сталого і незмінного.

Основними ознаками конкретних ситуацій (за А. Казанцевим, В. Подлесних і

Л. Серовою) є:

1. Наявність учасників розбору ситуації. Загалом завдання для них є аналіз проблемної обстановки і прийняття рішень у відповідності з призначеною кожному посадою. Наявність керівника, завдяки котрого є аналіз рішень учасників і напрацювання єдиного рішення.
2. Наявність невизначеності, а в низці випадків і конфлікту.
3. Неможливість повної формалізації ситуації.
4. Динамічність зміни обстановки і залежність її від попередніх рішень учасників розбору ситуації.
5. Існування проблеми або об'єкту управління.
6. Наявність мотивації, котра спонукає учасників ситуації діяти «як в житті» [3, с. 56].

Приймаючи запропоновані науковцями ознаки конкретної ситуації за основу, підкреслимо, що наявність цих ознак характеризує конкретну ситуацію лише в теоретичному аспекті, поза процесом навчання і трактує конкретну ситуацію як поняття, але не як метод.

Метою ж навчання з використанням методу конкретних ситуацій є моделювання практичної господарської ситуації, яка гіпотетично може виникнути в тій чи іншій організації чи підприємстві. Студенти після знайомства з методом конкретних ситуацій мають вміти аналізувати вихідну інформацію, вести переговори, керувати підлеглими, самостійно приймати рішення.

Як справедливо підкреслюють А. Казанцев, В. Подлесних, Л. Серова, використання методу конкретних ситуацій для активного навчання «сприяє активізації й інтенсифікації процесу навчання, вирішення конфліктної ситуації і створення емоційної напруженості, перевірки знань студента [3, с. 57]. Твердження про створення емоційної напруженості й паралельній їй перевірці знань студента вважаємо справедливим. Воно неодноразово перевірене нами в процесі застосування нами методу конкретних ситуацій на практиці.

Виходячи з аналізу спеціальної літератури, присвяченої методу конкретних ситуацій, та результатів апробації методу, пропонуємо конкретні

ситуації класифікувати за такими ознаками:

- ступенем новизни ситуації;
- етапами прийняття рішень;
- ієрархічним рівнем прийняття рішень.

Вони можуть класифікуватися і за спеціалізацією (управлінські, економічні, технологічні тощо). Тобто, класифікація методу створення і розв'язання конкретних ситуацій залежить від практики накопиченого досвіду та вихідної позиції для застосування.

В. Матірко, В. Поляков, І. Стариков, Ю. Ткаченко поділяють конкретні ситуації на три види:

1. Ситуація відома (в наявності є подібні конкретні зразки).
2. Ситуація подібна (є можливість порівняння з подібними ситуаціями).
3. Невідома ситуація (не зустрічається в практичній діяльності) [6, с. 15].

Враховуючи прикладний характер застосування методу конкретних ситуацій у викладанні курсів економічних дисциплін, ми приймаємо за основу класифікацію конкретних ситуацій за В. Матірком, В. Поляковим, І. Стариковим, Ю. Ткаченком. Застосовуємо в процесі цього й елементи інших класифікацій, але як доповнення до базової для нашого експерименту.

Методика проведення занять із розгляду конкретних ситуацій схожа з методикою проведення ділових ігор. Розгляд конкретних ситуацій має бути логічним продовженням лекційних занять і перебуває в межах теми, що розглядається, тоді як ділова гра може носити самостійний варіативний характер щодо тієї чи іншої теми.

Розгляд конкретних ситуацій потребує значно менше часу, ніж ділова гра, як правило, і, рідше – 2 год. Тривалість занять залежить від масштабу ситуації і підготовленості, рівня знань студентів. У період розгляду конкретної ситуації учасники також напрацьовують загальні принципи її вирішення, визначають алгоритм прийняття рішення. Викладач підводить підсумки і визначає ступінь досягнення освітньої мети.

Розгляд конкретних ситуацій може проводитися з розбивкою на малі групи,

що залежить від масштабу ситуації, її новизни і невідомості.

У процесі підбору конкретних ситуацій викладач має звернути увагу на їх актуальність для студентів. Ситуація має зацікавити їх і принести практичну користь, захопити своєю новизною і нестандартністю, розкрити перспективи використання в реальному житті. На це необхідно звернути увагу під час постановки завдання і в процесі підведення підсумків, наголосити, в яких реальних умовах можуть бути ефективно використані напрацьовані рішення.

У навчальному процесі важливо використовувати конкретні ситуації, з котрими студенти зустрічатимуться в реальній трудовій діяльності, однак брак знань і вмінь не завжди дозволить їм вирішувати проблеми ефективно. Як правило, надумані ситуації не сприймаються студентами чи слухачами, що не раз підтверджує необхідність розгляду методу конкретних ситуацій в контексті подачі теоретичного навчального матеріалу, а також у процесі його методичного застосування.

У конкретній ситуації не повинно бути зайвого матеріалу, але викладач може доповнювати її надлишковою інформацією, тим самим надаючи студентам можливість вибрати саме те, що необхідне і достатнє для прийняття управлінського рішення.

Як справедливо зазначає І. Носаченко, розробляючи систему виробничих ситуацій, викладачу доцільно враховувати такі дидактичні вимоги:

- 1) актуальність, реальність, типовість ситуації;
- 2) повнота ситуації – доцільність введення надлишкової інформації з тим, щоб студенти напрацьовали навички виділення з наявних матеріалів необхідних, достатніх і достовірних даних;
- 3) здатність до розвитку ситуації – можливість внесення до неї змін і доповнень [4, с. 4].

Погодившись в відому з такими вимогами, ми додамо лише, що пропонується для розв'язання конкретна ситуація має узгоджуватися з темою навчального курсу, що вивчається.

Текст сценарію ситуації за обсягом не повинен перевищувати двох сторінок

машинописного тексту. Студентам, як правило, пропонується на занятті кілька карточок з описом ситуацій за умови, коли вони невеликі та нескладні. На кожний опис ситуації пропонується і 5-6 запитань, а також матеріал з життя підприємства чи організації (кінофільми, відеофільми, документи, графіки, таблиці тощо).

Велика роль у проведенні дискусії відводиться викладачу. Від його вміння керувати дискусією залежить успіх у процесі розгляду конкретної ситуації. Викладач підтримує темп ведення дискусії, керує нею за допомогою уточнень і запитань. Він не повинен у процесі цього прямо висловлювати свою точку зору і здійснювати тиск на учасників. Проте, за допомогою навідник питань повинен допомогти студентам вийти на правильний варіант рішення.

Повинен бути встановлений і дотриманий регламент розгляду конкретної ситуації. Обов'язок викладача – донести до свідомості учасників основні положення і висновки розгляду конкретних ситуацій, показати, чого вдалося досягнути під час заняття.

А. Ширс, конкретизуючи використання даного методу, наголошує на необхідності:

1. Вибрати або самостійно змодельовати ситуацію.
2. Підібрати питання. Краще, щоб вони були записані в кінці опису.
3. Детальні описи призначені для домашньої роботи, більш короткі можна застосувати під час заняття.
4. В першу чергу студенти мають висловити власні думки.
5. Якщо група не дуже велика, обговорення краще проводити повним складом групи. Якщо група велика, попросити студентів для спільної розробки ідей розділитися на підгрупи.
6. Отримати звіт від кожної підгрупи.
7. Під час обговорення корисно спочатку надати студентам повну свободу, а згодом поступово взяти керівництво в свої руки і домогтися того, щоб група дійшла певних висновків і напрацювала конкретний план дій.
8. Уникати «простих» рішень [8, с. 73].

Визначаючи в цілому доцільність запропонованих вимог, зауважимо, що необхідно враховувати також вимоги до оцінювання знань і висновків студентів у процесі підведення підсумків – важливої і необхідної складової методу розв’язання конкретних ситуацій.

Висновок. Отже, конкретні ситуації – це спеціальний метод навчання, в якому в результаті колективної праці виробляється стандартне чи нестандартне управлінське рішення в умовах невизначеності чи конфлікту, яке є компромісним в конкретній виробничій чи модельованій ситуації. Це метод, який застосовується з метою як вирішення тих чи інших господарських проблем, так і з метою постановки правильних і корисних питань, які передбачають існування проблеми або об’єкту управління, а також емоційної напруженості в процесі розв’язання конкретних ситуацій, яка сприяє інтенсифікації та активізації навчального процесу і творчого підходу до вирішення поставлених завдань.

Список літератури:

1. Дрижак В.В. Педагогічні основи підготовки старшокласників до підприємницької діяльності: 11ед.. ...11ед.11. 11ед.. Наук: 13.00.02 / В.В.Дрижак. – К., 1997. – 217 с.
2. Зигерт В. Руководить без конфликтов / В.Зигерт, Л.Ланг. – М.: Экономика, 1990. – 250 с.
3. Казанцев А.К. Практический менеджмент: в деловых играх, хозяйственных ситуациях, задачах и тестах: учеб. / А.К.Казанцев, В.И.Подлесных, Л.С.Серова. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 367 с.
4. Платов В.Я. Деловые игры: разработка, организация и проведение: учебник / В.Я.Платов. – М.: Профиздат, 1991. – 192 с.
5. Романова Н.И. Школьникам – профессиональные экономические знания / Н.И.Романова // Школа и производство. – 1991. – № 5. – С. 50-52.
6. Сборник деловых игр, конкретных ситуаций и практических задач: метод. Пособие / Под ред. В.И.Матирко. – М.: Высшая школа, 1991. – 256 с.

7. Уман А.И. Технологический подход к обучению: теоретические основы / А.И.Уман / МГПУ имени В.И.Ленина, ОГУ. – Москва-Орёл, 1997. – 208 с.

8. Шепель В.М. Управленческая психология / В.М.Шепель. – М.: Экономика, 1984. – 248 с.

9. Ширс А. Подготовка преподавателей курса менеджмента / А.Ширс. – М.: Нац. Фонд подготовки финансовых и управленческих кадров. Международный центр финансово-экономического развития, 1997. – 176 с.

Інформація про автора: Буга Оксана Іванівна, кандидат педагогічних наук, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, старший викладач кафедри технологічної освіти, економіки і безпеки життєдіяльності, 097-238-05-53, buga-0@meta.ua.